

Karl Homann, Andreas Suchanek
Sissejuhatus majandusteadusesse III:
metodoloogia

Tartu Ülikool
Majandusteaduskond
Rahvamajanduse instituut

KARL HOMANN, ANDREAS SUCHANEK

**SISSEJUHATUS
MAJANDUSTEADUSESSE III:
metodoloogia**

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Tõlgitud väljaandest: Karl Homann, Andreas Suchanek
Ökonomik: Eine Einführung
Mohr Siebek 2005
ISBN 3-16-148436-3

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Keeletoimetaja: Leelo Jago
Kaanekujundus: Aita Linnas

Tõlkeõigus: Jüri Sepp 2010

ISBN 978-9949-19-305-9 (kogu teos)

ISBN 978-9949-11-950-9 (I osa)

ISBN 978-9949-19-306-6 (II osa)

ISBN 978-9949-19-464-3 (III osa)

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

SISUKORD

EESSÕNA	7
SISSEJUHATUS	11
1. METODOLOOGIA JA TEOORIA	12
2. TEADUSE TEADUSLIKKUS	16
3. ÖKONOOMIKA UURIMISPROGRAMM.....	21
3.1. Seletamine ja kujundamine	22
3.2. Tingimused ja tagajärjed	28
3.3. Koostegevus	32
3.3.1. Robinsoni ökonomika kriitika	32
3.3.2. Dilemmastruktuuride kontseptsiooni roll	33
3.3.3. Seletamine ja kujundamine koostegevus- ökonomikas.....	39
3.3.4. Dilemmastruktuuride kontseptsiooni metodoloogiline staatus	43
3.4. Individuaalne kasu-kahju-arvestus: <i>homo oeconomicus</i>	45
3.4.1. Standardmudel: kriitika ja metakriitika	45
3.4.2. <i>Homo oeconomicus</i> : sisend situatsiooniteooriasse.....	50
3.4.3. Ökonomika inimesepilt	60
3.4.4. Omakasu ja oportunism.....	61
3.4.5. Käitumismuutuste sõltuvus tingimuste muutustest.....	64
3.4.6. <i>Homo oeconomicus</i> ja eksperimentaalne majandusteadus.....	68
3.4.7. Dilemmastruktuuride üldisus.....	71

---

4. ÖKONOOMILISE MEETODI MÕTE JA PIIRID.....	77
4.1. Ökonoomika „imperialism”	77
4.2. Ökonoomilise meetodi mõte.....	78
4.3. Ökonoomilise meetodi piirid.....	82
4.4. Interdistsiplinaarsuse mudelid	86
5. ÖKONOOMIKA JA EETIKA	93
5.1. Kas <i>homo oeconomicus</i> laostab moraali?.....	94
5.2. Näide I: korrupsiooni tõrjumine	97
5.3. Näide II: võitlus laste tööga.....	102
5.4. Ökonoomika ja eetika süstemaatiline vahekord	105
Kirjandus.....	111
Kokkuvõte.....	112
Põhimõisted	114
VIIDATUD ALLIKAD	115

EESSÕNA

Selle väljaandega jõuab lõpule Karl Homanni ja Andreas Suchaneki raamatu „Sissejuhatus majandusteadusesse” toomine eesti lugejate kätte. Tegemist on kolmanda tõlkeramatuga sama pealkirja all, mis hõlmab originaali viimase, kuuenda peatüki „Ökonoomika metodoloogia”. Meeldetuletuseks: ökonoomika on autoritel majandusteadusliku metodoloogia universaalne rakendamise koostegevuse probleemide uurimisel, ka väljaspool majandust. Et tegemist on vaid ühe peatükiga, siis oleme tõlke alapealkirjades peatüki numbri (6) lühiduse mõttes ära jätnud. Üldjoontes järgib tõlge esimestes osades valitud termineid ja sõnavara. Arusaadavalt eeldab viimase osa mõistmine tagasiwaateid esimestesse osadesse.

Sisuliselt on viimane peatükk kindlasti teadusteoreetiliselt kõige põnevam ja ka vaieldavam. Autorid astuvad siin avalikku diskussiooni küllalt laia kriitikarindega, mis majandusteaduse ja eriti tema traditsioonilise metodoloogia, st ökonoomika ees avaneb. Siinkohal võib lisada, et majandusteaduse raames on tänapäeval ökonoomika kõrval koha leidnud ka teised majanduse käsitusviisid (sotsioloogiline, psühholoogiline, ajalooline jt). Nende alternatiivide üldpealkirjaks on saanud heterodoksne majandusteadus.

Autorite peamine relv on teadusfilosoofiline arusaam, et eri teadused on defineeritud oma probleemiga ning seda (probleemi) pitserit kannavad ka kõik selle teooria mõisted ja mudelid. Viimaste puhul kaotab seega mõtte küsimus üldisest tõesusest. Selle asemel on peamiseks kvaliteedi kriteeriumiks probleemi

adekvaatus. Siinkohal tahaks rõhutada, et see metodoloogiline arusaam on ka siinkirjutajat saatnud tema akadeemilise karjääri algusest ja on ilmselt kõige väärtuslikum pärand, mille on talle jätnud juhendaja Uno Mereste. Tänutäheks meenutan siin Mereste värskendavat sõnumit 1980ndatel aastatel, et efektiivsusel ei ole mingit ainuõiget mõõdikut, mille otsimisele olid Nõukogude majandusteadlased pühendanud toona sadu artikleid. Sobiv näitaja tuleb valida sõltuvalt uurimisülesandest otstarbekuse alusel. Kui näiteks eesmärgiks on majandusüksuste järjestamine efektiivsuse alusel, on vaja ühte integreeritud näitajat. Kui aga soovitakse leida konkreetseid reserve, on targem näitajate süsteemi kasutamine, olgu siis Mereste efektiivsusvälja või mõnel muul kujul.

Loomulikult saab konkreetsete mõistete ja mudelite puhul üksikasjades alati vaielda. Ilmselt kõige erilisem on Homanni ja Suchaneki käsitluses dilemmastruktuuride heuristiline tähtsustamine. Võrdlus vaba langemise seadusega, mis toimib kõigil juhtudel, kõigi kehade puhul, isegi siis, kui nad tõusevad, on igal juhul väga ilmekas. Samas on dilemmastruktuur siiski ilmselt vaid üks võimalus koostegevusteooria fundamentaalse alusena. Oma idee uudsuse tõttu otsivad autorid ka ise siin kriitilist lugejat.

Palju tähelepanu leiab töös ka *homo oeconomicuse* mudel. See õnnestub autoritel empiirilise kriitika tule alt ära viia jällegi tänu seostamisele ökonoomika spetsiifilise probleempüstitusega. Ehkki siin tuleb taas alusena mängu dilemmastruktuur, võib siiski autoritega igati nõustuda, et *homo oeconomicus* on väga probleemispetsiifiline mudel, mistõttu seda ei saa käitumisteaduslike inimeseuuringutega troonilt tõugata. Muidu oleks ka raske mõista, miks vaatamata massiivsele kriitikale pole majandusteadlased sellest mudelist üldiselt siiski loobunud ega leidnud mingit muud alusmudelit.

Igal juhul valmistas selle osa tõlkimine siinkirjutajale palju intellektuaalset naudingut ning ta loodab, et pole ainus. Tõsi on ka see, et autorite paljusõnaline, kohati metafooride ja kordustega stiil ei pruugi igäühele meeldida, aga üldjoontes õigustab seda autorite taotlus – tuua ühiskondlikesse seostesse, mida inimesed sageli näevad läbi emotsioonide (moraali) prisma nii palju ratsionaalset valgust kui võimalik.

Omalt poolt tahaksin tänada Tartu Ülikooli sellele tööle osaks saanud kirjastamistoetuse eest, Rein Vihalemma asjalike märkuste eest ning oma head abilist Ülle Maidlat käsikirja vormistamise eest.

Jüri Sepp,
tõlkija, TÜ majanduspoliitika professor

SISSEJUHATUS

Viimases peatükis teeme teoks varem lubatud neljanda ja viimase sissevaate ainesse. Selle otstarve pole enam analüüsi detailiseerimine, vaid senise käsitluse reflekteerimine¹. Täpsemalt on siin tegemist ökonoomika meie poolt kasutatud meetodi võimalikult selge esitlemise ja põhjendamisega teiste meetodite kõrval. Tegeleme niisuguste küsimustega nagu käsitluse teaduslikkus ning sotsiaalteaduste eripära teiste teadustega võrreldes. Uurime ökonoomilise meetodi põhjendust, olemust ja piire, võrreldes teiste teaduste meetoditega ja ka teiste meetoditega, mida on varem majandusteadusele soovitatud. Seega liigume oma seniste meetodikäsitluste suhtes metatasandil. Seda metatasandit nimetataksegi teaduses **metodoloogiaks**.

Seni defineerisime indiviidide käitumist omakasu maksimeerimisena ning kasutasime seda definitsiooni oma tulemuste saamiseks. Nüüd peame põhjendama, miks lähtusime analüüsis just *homo oeconomicusest*, mitte aga koostöövalmis ja altruistlikust inimesest või vähemalt kogu oma mitmekesise motivatsioonistruktuuriga inimesest. Me peame põhjendama, miks koosneb majandusteadlase maailm üldiselt vaid kasudest ja kahjudest, ehkki reaalses maailmas ei juhindu inimene kaugeltki üksnes neist. Samuti peame näitama, kuidas ökonoomikas võivad leida koha teiste teaduste vaatepunktid, mis ei lähtu kasudest ja kahjudest. Et ökonoomikas on alati teemaks ka sotsiaalse tegelikkuse kujundamine, peame lõpuks midagi ütleva ka praeguseni probleematilise ökonoomika ja eetika vahekorra kohta.

---

¹ Eesti keeles võiks öelda *eneseanalüüs*. (Tõlk.)

1. METODOLOOGIA JA TEOORIA

Kui vaadata teaduslike **teooriate** ja spetsiaalsete **modelite** rolli sotsiaalse maailma uurimisel, siis võime neis näha *probleemide lahendamise instrumente*. Skemaatiliselt saame seda kujutada järgmiselt:

probleemid → teooriad/mudelid → probleemi lahendused

Tähtis on märgata, et probleemid, näiteks vaesus, töötus, inflatsioon, korrupsioon jm esinevad reeglina struktureerimata ja väga komplekssetena (keerukatena). Et neid probleeme, täpsemalt: inimeste poolt probleemidena vaadeldavaid sotsiaalseid nähtusi teaduslikult uurida, on **komplekssuse vähendamine** möödapääsmatu. **Tegelikkuses** on kõik kõigega seotud. Paraku on niisugune keerukus inimlikule tunnetusvõimele käsitamatu. See kehtib juba ka argielu käitumise ja otsuste kohta, mille puhul oleme alati sunnitud kompleksust vähendama. Teaduse jaoks on kompleksuse vähendamise puhul tähtis olla samal ajal võimeline aru andma, mis on selle vähendamise juures kõrvale jäetud ja miks on abstraheritud just sellest, aga mitte teisest tegelikkuse küljest. Eelkõige peab aga teadustöö teadvustama tõsiasja ennast, et kompleksust on vähendatud. Komplekssuse vähendamine peab toimuma meetoodiliselt kontrollitud, mitte suvalis-intuiitiivsel moel. Metodoloogia peab avama selle protsessi põhjused, otstarbe ja piirid. Lõpuks tuleb lisada, et kompleksuse vähendamise viis – see, mida teorias hõlmata ja mida mitte – sõltub alati **probleemi püstitusest**, mitte *tegelikkusest endast*. Sedavõrd võib rääkida pragmaatilisest vähendamisest (Suchanek 1994).

Kui ollakse esimese sammuga taandanud probleemid teaduslikult hõlmatavale kujule, esitanud nad teaduslike teooriate või kitsamalt, mudelite mõistete kaudu, saab teisel sammul rakendada **kindlaid reegleid** nüüd juba sobival viisil struktureeritud probleemide töötlemiseks. Metoodilised reeglid on käsud ja keelud, soovitused ja hoiatused teadlastele otstarbekaks tegevuseks. Siingi on erisuguseid seisukohti rakendatavate meetodite ja nende tulemuste tõlgendamise suhtes. Seetõttu peab ka konkreetsete teooriate ja mudelite raames mõtlema eri meetodite otstarbekusele. Siin on tegemist metodoloogiaga kitsamas mõttes. Peame silmas kindlate teaduste metodoloogiat, misjuures eristuvad näiteks loodus- ja sotsiaalteadused, sh ökonoomika. Tüüpilisteks küsimusteks on siin, millal saab mingit teooriat pidada vääraks, kas mingi järeldus on statistiliselt piisavalt kinnitatud, kas peaks kaasama mingeid lisamuutujaid. Käesolevas raamatus piirdume just metodoloogia selliste kitsamate küsimustega, eelkõige ökonoomika metodoloogiaga.

Kui probleemide teaduslik töötlemine teisel sammul on andnud mingeid tulemusi, siis tuleb neid rakenduste staadiumis (kolmandal sammul) taas **rikastada kompleksusega**, millest esimesel sammul loobuti. Konkreetse teaduse tulemusi ei saa rakendada vahetult praktiliste poliitiliste või tehniliste soovitusete tegemiseks, sest esimesed rajanevad kompleksuse radikaalsel alandamisel. Tegelikkus ei ole paraku kunagi nii lihtne, kui on kompleksseimgi teooria või mudel.

Teadustegevuse kolm sammu on seega järgmised:

- 1) tegelike probleemide taandamine teoreetilisteks, sh mudeli-teoreetilisteks probleemstruktuurideks,
- 2) teaduslik töötlus rakendatud teooriate/mudelite raames,
- 3) teoreetiliste tulemuste seostamine eelnevalt kõrvale jäetud kompleksusega rakenduslike soovitusete tegemisel.